



<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание“

University of Agribusiness and Rural Development Academic Publishing House
Bulgaria

Академично издателство на Висше училище по агробизнес и развитие на регионите
Пловдив

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ В КРАЯ НА ХХ И НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК. ОСНОВНИ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМИ

Красимир Левков

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Статията разглежда количествените и структурните изменения във външната търговия на България в периода от 1995 до 2012 година. Избраният времеви участък дава възможност да се анализират някои процеси, започнали още в предприєдинителния период от интеграцията ни в ЕС, съвпадащ с прехода към пазарна икономика. През това време в страната се извършиха дълбоки политически, икономически и социални промени. Икономическият преход се характеризира не само с промяна по отношение на собствеността, но и със значителни изменения във външните икономически отношения на България. След разпадането на световната социалистическа система и разпускането на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) в началото на 90-те години на миналия век, страните от Източна Европа бяха изправени пред необходимостта да направят своя цивилизационен избор. Наличието на обществен консенсус в повечето от тях осигури по-бързото протичане на прехода и завръщането им в Европейското семейство, формално маркирано от приемането им в ЕС през 2004 година. България извървя своя път по-бавно и колебливо, като, според редица мнения, приемането ѝ заедно с Румъния през 2007 г. беше обусловено главно от геополитически съображения, а не поради пълно покриване на критериите за членство в ЕС.

Анализът на статистическите данни, публикувани в сайтовете на БНБ и НСИ, дава възможност да се очертаят някои основни тенденции във външната търговия на България, проявяващи се през последните петнайсетина години. Подробно е анализиран външнотърговският стокообмен на страната, за който е налична повече и по-достъпна официална информация. В края на статията се

разглеждат и някои тенденции в развитието на външната ни търговия с услуги.

В средата на 90-те години на ХХ в. външнотърговският ни **стокообмен** възлиза на скромните 7,9 млрд. € при **износ** 3,8 млрд., **внос** 4,1 млрд. и пасивно **салдо** от 0,3 млрд. € (табл. 1, фиг. 1). Обширният и доскоро лесно достъпен за нашите експортни стоки източноевропейски пазар вече е загубен, а западноевропейският пазар едва започва да се отваря. През 1995 г. България придобива статут на асоцииран член на ЕС и подава молба за редовно членство. По това време в **износа** основен дял – над 50%, заемат необработените стоки (**суровини и материали**), следвани от **потребителските стоки** с около ¼, **инвестиционните стоки** с 14% и **енергийните ресурси** със 7% (табл. 2, фиг. 2). **Вносьт** е доминиран от **суровините и енергийните ресурси** с по над 1/3 и от **инвестиционните стоки** (19%), при много нисък дял на **потребителските стоки** – едва 9% (табл. 3, фиг. 3). Географската структура на износа и вноса (табл. 4 и 5, фиг. 4 и 5) показва, че още по това време страната започва да преориентира експортно-импортната си политика към **западноевропейския пазар**, на който формира близо 40% от своя стокообмен. **Другите европейски държави** (главно от Източна Европа) и **балканските страни** консумират 1/3 от износа и осигуряват около 40% от вноса.

През втората половина на 90-те години външнотърговският ни **стокообмен** се увеличи с над 50%, достигайки в 2000 г. 12,3 млрд. €. Деноминирването на българския лев, въвеждането на валутен борд и фиксиран валутен курс помогнаха на българската икономика да излезе от инфлационната спирала. По-бързото нарастване на **вноса** спрямо **износа** увеличи отрицателното

търговско **салдо** до 1,9 млрд. €. Водещо перо в **износа** останаха суровините и материалите с 44%, следвани от потребителските стоки с 30%, енергийните ресурси с 15% и инвестиционните стоки с 11% (табл. 2). В продуктовата структура на **вноса** се наблюдава слабо понижение на дела на суровините (от 38% на 36%) и на енергийните ресурси (от 34% на 27%) и малък ръст на инвестиционните (от 19% на 24%) и потребителските (от 9% на 12%) стоки (табл. 2 и 3). Страните от ЕС се утвърждават като основен търговски партньор на България, формирайки над 50% от външния ѝ **стокообмен**. В тази група се включват и т.нар. *нови страни членки*, които формално все още не са част от съюза. Те формират 5% от **износа** и 9% от **вноса** на страната. Тук трябва да припомним положителната роля на организацията ЦЕФТА, в която участваха повечето от тях, включително и България. През същия период нараства ролята на *балканските държави*, особено при **износа** – от 16% на 21%, и по-слабо при **вноса** – от 3% на 4 процента. *Русия и страните от ОНД* остават главен доставчик на енергийни ресурси. Те формират 29% от **вноса** и само 9% от **износа** на страната (табл. 4 и 5).

Периодът от 2000 до 2005 г. е период на подем в световната икономика и търговия. Не прави изключение и България, чийто **външнотърговски стокообмен** се увеличава почти два пъти, като достига 24 млрд. €. **Вносът** продължава да расте по-бързо от **износа**, а отрицателното **салдо** надхвърля 5 млрд. € (табл. 1). През този период преговорите за присъединяване към ЕС са приключени успешно, определена е и датата – 1.01.2007 година. В структурата на **износа** се наблюдава известен ръст на дела на инвестиционните стоки и лек спад при останалите групи, като суровините запазват водещото си място с 43 процента. При **вноса** има сериозен спад в дела на енергийните ресурси – от 27% на 20 процента. За съжаление той е обусловен повече от световната тенденция на задържане цените на горивата на относително ниски равнища, отколкото от намаляването на енергоемкостта на българската икономика. Слаб ръст отбелязва делът на инвестиционните и потребителските стоки, а суровините запазват водещата си позиция с 36% (табл. 2 и 3). Делът на *страните от ЕС* достига до 60% от **износа** и 53% от **вноса**, като ръстът е изцяло за сметка на разширяващата се търговия с *новите страни членки*. *Балканските държави*, с които България има традиционно положително **салдо**, формират 18% от **износа** и 7% от **вноса**. Продължава тенденцията за ограничаване ролята на *другите европейски държави* в търговските ни отношения. Техният дял във **вноса** на България намалява от 29% на 21%, а в **износа** на страната той достига незначителните 3,4% (табл. 4 и 5). Така се потвърждава тенденцията тази група страни

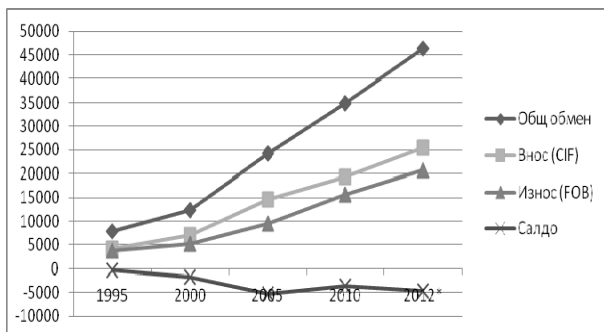
(главно от *ОНД* начело с *Русия*) да има основен принос – над 50% , за отрицателното търговско **салдо** на България.

Периодът от 2005 до 2010 г. е белязан от световната финансово-икономическа криза (2008-2009 г.), засегнала и българската външна търговия. Въпреки трудното възстановяване, особено в страните от ЕС, външнотърговският ни **стокообмен** нараства с над 40% - от 24 на 35 млрд. €. Позитивен момент е по-бързият ръст на **износа** – от 9,5 млрд. € на 15,6 млрд. € спрямо този на **вноса** – от 14,7 на 19,2 млрд. €. Това води до известно съкращаване на отрицателното **салдо** – от 5,2 на 3,7 млрд. € (табл. 1). В структурата на **износа** не настъпват сериозни промени. *Суровините и материалите* остават водеща група стоки с 44%; слаб ръст отбелязват *инвестиционните стоки* и *енергийните ресурси*; с 3% спада делът на *потребителските стоки* (табл. 2). По-значителни, при това в негативен план, са измененията в структурата на **вноса**. Рязко спада делът на *инвестиционните стоки*, които обикновено са средство за генериране на икономически растеж; расте делът на *потребителските стоки* и *енергийните ресурси*; *суровините и материалите* запазват първото си място с 36% (табл. 3). В географската структура на **износа** ЕС запазва водещото си място с 60%, като *новите страни членки* увеличават дела си от 9% на 15% за сметка на страните от ЕС-15. Второ място като пазар заемат *балканските страни* с 16%, а трето – *азиатските страни* с 9 процента. Делът на страните от *Източна Европа* расте от 3,4% на 7,6%; делът на страните от *Америка* спада до 2% (табл. 4). В структурата на **вноса** страните от ЕС доминират с 51%, следвани от *другите европейски страни* с 21 процента. Расте делът на страните от *Азия* от 10% на 13% и *набалканските страни* от 7% на 8% (табл. 5).

През 2011 и 2012 г. външнотърговският ни **стокообмен** продължава изпреварващия си ръст, като стойността му за пръв път по-голяма от този на БВП. През 2012 г. **стокообменът** достига 46 млрд. €, което превишава стойността на БВП със 7 млрд. € [<http://www.nsi.bg>]. Това показва, че тенденцията за нарастваща отвореност и все по-силна обвързаност на българската икономика със световната се запазва¹. **Износът** нараства до

¹ Като показател за „отвореност“ на една национална икономика може да се използва съотношението между външнотърговския обмен и БВП. Неговата стойност при отделните страни варира в широки граници. Обикновено тя е функция на степента на икономическо развитие на страната и активното ѝ участие в международното разделение на труда. Допълнително влияние оказва и размерът на страните – по-малките страни имат по-ниска самоосигуреност с необходимите ресурси и по-ограничен вътрешен пазар. За сравнение съотношението между

20,8 млрд. €, а **вносът** – до 25,5 млрд. €; отрицателното **салдо** достига 4,7 млрд. € (табл. 1, фиг. 1). България продължава да търгува предимно със суровини и материали (43% от **износа** и 34% от **вноса**); второ място в **износа** заемат **потребителските стоки** с 23%; **инвестиционните стоки** и **енергийните ресурси** имат по 17 процента. Над ¼ от **вноса** се пада на **енергийните ресурси**. Техният дял нараства с по 3% както във **вноса**, така и в **износа**, което отново се свързва с трайното им поскъпване на световните пазари (табл. 2 и 3, фиг. 2 и 3).



Фиг. 1. Изменения в износа и вноса на България за периода 1995 – 2012 г. (млн. €)



Фиг. 2. Структура на износа по видове стоки според начина на използване (%) за 1995 г. (вътрешен сегмент) и 2012 г. (външен сегмент)



Фиг. 3. Структура на вноса по видове стоки според начина на използване (%) за 1995 г. (вътрешен сегмент) и 2012 г. (външен сегмент)

В географската структура на външната ни търговия се проявяват някои интересни нови тенденции. За

външнотърговския обмен и БВП в Белгия е около 3:1, докато в САЩ е 1:6.

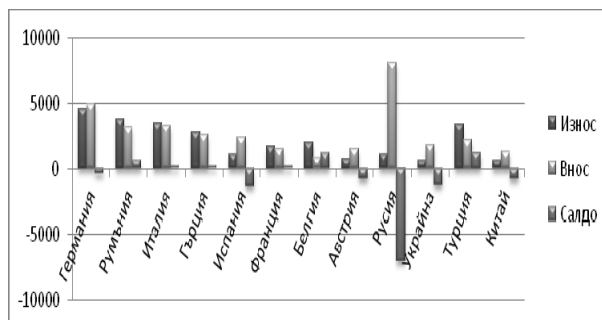
първ път от 2000 г. насам **страните от ЕС** формират под ½ от българския **внос**, докато техният дял в **износа** ни е относително стабилен – около 60 процента. Втори по значение пазар остават **балканските страни** с 15% от **износа**, следвани от **азиатските страни** с 10 процента. Слаб ръст отбелязват **страните от Източна Европа** – от 8 % на 9 процента. В същото време техният дял в българския **внос** нараства от 21 % на 24 процента. Делът на **страните от Азия** достига 14%, а на **балканските страни** и **държавите от Америка** – по 7% (табл. 4 и 5, фиг. 4 и 5).



Фиг. 4. Географска структура на износа по търговски региони (%) за 1995 г. (вътрешен сегмент) и 2012 г. (външен сегмент)



Фиг. 5. Географска структура на вноса по търговски региони (%) за 1995 г. (вътрешен сегмент) и 2012 г. (външен сегмент)



Фиг. 6. Главни търговски партньори на България за 2011 г. (млн. лева)

За разлика от стоквата търговия, България се отличава с положително салдо при **международната търговия с услуги**. През 2012 г.

износът на услуги възлиза на 5,7 млрд. €, а вносът – на 3,3 млрд. €. Така търговията с услуги формира общ обмен от 9 млрд. €, при това с положително салдо от 2,4 млрд. € [БНБ;НСИ]. Основен дял в нея има международният туризъм, на който се дължат около 70% от приходите от износа и над 80% от положителното салдо.

Междувременно в годините на членство на България в ЕС **брутният външен дълг** на страната (без вътрешнофирменото кредитиране) се е увеличил от 14,4 млрд. € в началото на 2007 г. на 18,3 млрд. € в края 2012 година [<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StGrossExternalDebt/index.htm>]. Това кореспондира както с постоянното отрицателно салдо на външната ни търговия, така и с рязко намаления поток от **преки чуждестранни инвестиции**, който преди световната криза варира между 5 и 10 млрд.€ годишно, а за 2012 г. по данни на БНБ е едва 1,5 млрд. €. Така той спада под нивото на салдото от **текущи трансфери** (2 млрд. € за 2012 г.), формирани главно от паричните преводи на български граждани, работещи в чужбина.

Изводи:

- По време на подготовката си за присъединяване и през първите години от членството си в ЕС **България развива външотърговските си отношения с по-високи темпове в сравнение с темповете на цялостното ѝ икономическо развитие**. Нейната икономика става все по-отворена (с произтичащите от това положителни и отрицателни последици);
- **Устойчива неблагоприятна характеристика на външната ни търговия е водещият дял в нея на суровините и енергийните ресурси**. По-слабо е участието ни в световната търговия с потребителски и инвестиционни стоки;
- **Страните от ЕС са приоритетен пазар за България**. Те формират около 60% от износа и ½ от вноса на страната. Особено висок е дялът им в търговията с потребителски стоки – над 70 процента. Най-голям обем (11% от общия) има двустранната търговия с *Германия* – един от традиционните търговски партньори на България;
- **Съседните балкански държави, нечленуващи в ЕС, остават втори по значение пазар за българския износ**. Ако към техния дял - от около

15% , се прибави дялът на Румъния и Гърция, сумата нараства до над 30 процента. При вноса техният общ дял е значително по-нисък – около 20 % (табл. 6);

- **Засилват се икономическите ни връзки с азиатските страни** и най-вече с Китай; повече от скромнен е дялът на страните от Америка и Африка;
- Групата „други страни от Европа“ включва преди всичко страни от ОНД. Страните от тази група формират ¼ от вноса в България при тройно по-нисък дял в износа. **Почти целият външотърговски дефицит на България се определя от отрицателното салдо на търговията ни със страните от ОНД и главно с Русия и Украйна** (табл. 6, фиг. 6), които доставят ¾ от внасяните у нас енергийни ресурси. Този проблем не е намерил задоволително решение и на ниво ЕС. Европа е най-големият в света вносител на горива, а Русия е най-големият износител на енергийни и минерални ресурси и главен снабдител на почти всички Европейски страни с тези ресурси. През последните години тя се отличава с нарастващи стойности на положителното търговско салдо, достигащо до 270 млрд. \$ през 2011 г. [<http://www.wto.org>]. Опитите да бъде намалена енергийно-суровинната зависимост на страните от ЕС чрез диверсификация на доставките от повече износители засега не са дали голям резултат;
- Липсата на ясна и дългосрочна енергийна стратегия и последователна енергийна политика ще продължи да поставя България в **силна зависимост от руските икономически интереси и влияние**. Нашата страна трябва да действа едновременно в две посоки – увеличаване износа на стоки и услуги на източноевропейския пазар и по-активно включване в енергийната ни стратегията собствени конвенционални, нови (като напр. шистовия газ) и възобновяеми енергийни ресурси.

Източници:

- <http://www.bnb.bg>
- <http://www.nsi.bg>
- <http://www.wto.org> (сайт на Световната търговска организация)

Таблица 1. Изменения в износа и вноса на България за периода 1995 – 2012 г. (млн. €)

	1995	2000	2005	2010	2012*
Общ обмен	7949,1	12317,8	24134,1	34816,1	46277,1
Внос (CIF)	4112,0	7084,9	14667,7	19244,9	25484,0
Износ (FOB)	3837,1	5232,9	9466,4	15571,2	20793,1
Салдо	-274,9	-1852,0	-5201,3	-3673,7	-4690,9

* Данните за 2012 г. са предварителни Източник: БНБ

Таблица 2. Структура на износа по видове стоки според начина на използване (%)

Вид стоки	1995	2000	2005	2010	2012
Потребителски стоки	26,1	30,0	28,8	25,4	23,2
Суровини и материали	53,1	44,4	42,9	43,8	43,1
Инвестиционни стоки	13,9	11,5	15,4	17,2	16,9
Енергийни ресурси	6,8	14,7	12,9	13,6	16,7
ОБЩО ИЗНОС (FOB)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Изчисленията са направени от автора по данни на БНБ

* Данните за 2012 г. са предварителни

Таблица 3. Структура на вноса по видове стоки според начина на използване (%)

Вид стоки	1995	2000	2005	2010	2012
Потребителски стоки	8,9	12,2	15,4	20,0	17,3
Суровини и материали	38,1	36,1	36,0	35,7	34,4
Инвестиционни стоки	18,8	24,4	27,5	21,8	22,9
Енергийни ресурси	34,2	27,3	20,2	22,2	25,2
ОБЩО ВНОС (CIF)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Изчисленията са направени от автора по данни на БНБ

* Данните за 2012 г. са предварителни

Таблица 4. Географска структура на износа по търговски региони (%)

Търговски регион	1995	2000	2005	2010	2012*
ЕС-15	39,3	51,3	51,5	45,7	44,0
ЕС – нови държави членки	4,8	5,2	8,7	15,1	14,5
Други държави от Европа	16,0	5,3	3,4	7,6	8,8
Балкански държави	15,9	21,2	17,9	15,6	14,5
Америка	5,8	5,7	4,5	2,1	2,8
Азия	11,6	6,4	6,4	8,6	10,3
Други държави	6,7	5,5	7,6	5,3	5,2
ОБЩО ИЗНОС (FOB)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Изчисленията са направени от автора по данни на БНБ

* Данните за 2012 г. са предварителни

Таблица 5. Географска структура на вноса по търговски региони (%)

Търговски регион	1995	2000	2005	2010	2012*
ЕС-15	37,3	44,0	43,9	37,6	34,6
ЕС – нови държави членки	4,3	8,9	9,5	13,5	13,0
Други държави от Европа	36,6	28,7	20,7	20,8	24,0
Балкански държави	3,0	4,1	7,3	8,3	7,0
Америка	5,0	6,1	6,8	5,4	6,6
Азия	7,4	5,0	9,9	13,4	13,9
Други държави	6,4	3,5	1,9	1,0	1,0
ОБЩО ВНОС (CIF)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Изчисленията са направени от автора по данни на БНБ

* Данните за 2012 г. са предварителни

Таблица 6. Главни търговски партньори на България за 2011 г.

Страни и групи страни	Износ - FOB		Внос - CIF		Общ обмен		Салдо
	млн. лв.	дял в %	млн. лв.	дял в %	млн. лв.	дял в %	млн. лв.
Общо	39633,6	100,0	45778,5	100,0	85412,1	100,0	-6144,9
ЕС	24652,1	62,2	27183,7	59,4	51835,8	60,7	-2531,6
Германия	4606,4	11,6	4960,0	10,8	9566,4	11,2	-353,6
Румъния	3781,1	9,5	3161,5	6,9	6942,6	8,1	619,6
Италия	3443,8	8,7	3269,8	7,1	6713,6	7,9	174,0
Гърция	2784,2	7,0	2568,1	5,6	5352,3	6,3	186,3
Испания	1063,2	2,7	2422,1	5,3	3485,3	4,1	-1358,9
Франция	1672,7	4,2	1487,3	3,2	3160,0	3,7	185,4
Белгия	1954,5	4,9	777,4	1,7	2731,9	3,2	1177,1
Австрия	759,3	1,9	1534,8	3,4	2294,1	2,7	-775,5
Унгария	499,3	1,3	1384,2	3,0	2183,5	2,6	-884,9
Нидерландия	703,5	1,8	1162,0	2,5	1865,5	2,2	-458,5
Полша	704,7	1,8	875,4	1,9	1580,1	1,8	-170,7
Великобритания	724,4	1,8	712,9	1,6	1437,3	1,7	11,5
ОНД	2391,8	6,0	10585,5	23,1	12977,3	15,2	-8193,7
Русия	1060,3	2,7	8071,8	17,6	9132,1	10,7	-7011,5
Украйна	565,0	1,4	1837,9	4,0	2402,9	2,8	-1272,9
Други страни							
Турция	3389,6	8,6	2164,5	4,7	5554,1	6,5	1225,1
Китай	574,4	1,4	1327,6	2,9	1902,0	2,2	-753,2
Сърбия	935,7	2,4	496,5	1,1	1432,2	1,7	439,2
БЮР Македония	902,2	2,3	490,2	1,1	1392,4	1,6	412,0

Източник: НСИ

Изчисленията са направени от автора